

myslenia, opierajúceho sa o empirické fakty, by takouto „revíziou“ nebola ani v najmenšom narušená, ba naopak, ukázalo by sa, aké správne bolo Engelsovo tvrdenie, že dialektický materializmus vie nielen ex post vysvetliť prírodné dianie, no že práve rozvoj a nové objavy prírodných vied ho potvrdia a jeho pozície upevnia.

(1948)

Stanislav Felber

J. V. STALIN, OTÁZKY LENINIZMU

Z XI. vyd. ruského originálu *Voprosy leninizma*, vydaného r. 1939 nákl. OGIZ, Moskva, prel. K. Truchlik, vyd. nakl. PRAVDA v Bratislave 1949, str. 726, cena Kčs 100.—

Pocit nedostatočnosti sveta a jeho existenčných podmienok je taký starý, aký starý je človek. Vidno to jasne na dejinách ľudského myslenia vôbec. Lebo to bol tento pocit, z ktorého sa zrodil ľudský nepokoj, ako na to výstižne poukázal Lenin, keď zistil, že bez „ľudských emócií nebolo, niet a nemôže byť nikdy ľudského hľadania pravdy“. Keďže však tento pocit je taký starý, nemôže byť mladší jeho výraz, jeho dieťa, t. j. vedomie, bojujúce s touto nedostatočnosťou. A tak nie je nijako čudné, ak dejiny ľudskej existencie sa kryjú s dejinami ľudského vedomia a myšlienkového zápolenia.

To je jedna stránka veci, z ktorej vyrastá sila tohto poznávania. Ale tu sa nachodí aj jeho slabosť. Ako uvedomenie vzniklo pod tlakom podmienok, podobne bolo naplnené dojmami z tohto tlaku. Človek nevidel svet, aký je, ale v osobnom zvýznamnení. To znamená, že medzi objektom a obsahom vedomia nebola harmónia; myslitelia nehľadávali veľmi dlho, ba mnohí ani podnes nehľadajú vyrovnávací most medzi týmito skladobnými elementmi. Uzáver všetkého bol a je, že žijeme v uzavretom svete a pospolitost žila a žije zasa — na druhej strane — zavalená slepou, živelnou praxou, ako hovoríeva Stalin. Marx myslel práve na túto skutočnosť, keď v jednej zo svojich téz vyhlásil, že sa posiaľ iba snilo o skutočnosti, ale že sa táto nemenila nikdy v smysle daných snov.

Preto nemôže byť prekvapením, ak ľudia urobili tomuto už raz koniec. Sama situácia myšlienky ich k tomu prinútila. Všimli si totiž dobre, že i keď podobné uzávery plynú jednoducho z myšlienkovvej uzavretosti, neplynú z balansujúcej praxe. Prax pokračovala a pokračuje, derie sa vpred, aj keď máva živelnú podobu. Okrem toho úspechy prírodných vied v XIX. stor. svedčily tiež o iných možnostiach, skrytých v myšlienkových faktoch. Stalo sa teda problémom, ktoré z minulých plánov bývaly jalové, ktoré nie a — prečo?

Avšak tento problém viedol k ďalekosiahlym odhaleniam. Ukázalo sa, že plodnosť či jalovosť ľudského poznávania a vedomia je daná jeho fundovaním. Ak toto vychádza z realitnej situácie a hovorí o nej, vedie vždy k pozitívnym výsledkom. V opačnom prípade má povahu snenia. Našli sa podľa toho potom aj ľudia, ktorí upozornili na túto skutočnosť. Ak ide o myšlienku, hovorili, nesmie ísť o akýkoľvek obsah vedomia. Potreba životnej istoty žiada od nás, aby sme nezabúdali 1. na korene myšlienky, 2. na jej dosah.

A tak sa obe tieto složky v plánovaní staly v budúcnosti významnými. To znamená — idea, ale aj jej pôvod, plán, ale aj jeho dosah.

Že marxizmus zapôsobil na svoje okolie znepokojujúcou novotou, práve takýto jeho postoj je toho zrejmom príčinou. Prvý pochopil, ale hneď aj nastolil otázku *celistvosti* sveta. Poznanie v ňom začalo znamenať iba čiastku praxe, ako hovorí M. A. L e o n o v v svojom *Očerku* o dialektickom materializme. Prax zasa vyžadovala nevyhnutne poznanie. Lenin hovorí: „Revolučná teória nie je dogma, utvára sa definitívne len v úzkom spojení s praxou skutočne masového a skutočne revolučného hnutia („Detská nemoc“), lebo teória musí slúžiť praxi, lebo „teória musí dať odpoveď na otázky, položené praxou...“ (S t a l i n, *Olázky leninizmu*, 23). — Kam toto viedlo?

K veľmi kritickým požiadavkám. 1. Pre marxizmus sa stalo problémom celé myšlienkové ťaženie minulosti. Nebolo taktizovaním, keď Marx a Engels poukazovali na potrebu rozhliadnuť sa po ľudských víťazstvách a prehrách. V tomto rozhliadaní išlo totiž o pochopenie zárodočného jadra každej myšlienky, ako sme už povedali. 2. Avšak s týmto obzeraním minulých ľudských výšok išlo aj o výskum príčin ľudských omylov. To znamená, že marxizmus chcel preniknúť k nosným pilierom každej úspešnej či neúspešnej budovy. Preto kritizoval tak prudko a nemilosrdne všetko okolo seba. Preto býval rezolútny nad každým javom, áno, aj nad javom vlastným. Išlo predsa o životy, o ich reálne bázy, a nie o náplň tej alebo onej sentimentality.

Že toto viedlo k veľmi osozným a všeludským výsledkom, vidno práve na prítomnej Stalinovej knihe, ktorá sleduje tiež ten starodávny problém rozpoltenosti sveta a uskutočnenia či zbytočnosti ľudských snení. Stalin hovorí: „Niektorí sa nazdávajú, že hlavné v leninizme je roľnícka otázka, že otázkou, z ktorej leninizmus vychádza, je otázka roľníctva, jeho úlohy a jeho špecifickej váhy. To je úplne nesprávne. Základnou otázkou leninizmu, otázkou, z ktorej leninizmus vychádza, nie je roľnícka otázka, ale otázka diktatúry proletariátu, otázka podmienok jej vydobytia, podmienok jej upevnenia“ (131). Čo sa teda týmto tvrdí? Nič iné, ako to, že v leninizme ide o realizáciu programu, nastoleného Marxom, program, ktorý hovorí, že sme už dosť snívali o svete, teraz ho treba meniť podľa snov, a že tým samým vlastne ide aj o podstatu a rozumnosť tohto programu.

Za Leninových čias takýto problém nemohol prekvapovať. Ľudia, ktorí objavili v poznávaní vždy aj prax a v praxi zasa poznávanie, mali už určité skúsenosti. Videli, ako sa proletariát oddávna snažil meniť svet všelijakým spôsobom, vždy však bezúspešne. Boly pokusy vo francúzskej revolúcii r. 1789 a 1848; parížska komúna priam nastolila r. 1871 svoju cestu za vytýčeným cieľom, ale bez viditeľného výsledku. V ruských súvislostiach bolo týchto pokusov viac ako dosť. Boly aj obeť. Všetky končievaly tým samým starodávny spôsobom. Prečo? Preto, lebo nemaly premyslenú správnu metódu praxe, hovoril Lenin. M a r x síce hovoril o nevyhnutnej potrebe proletárskej organizácie. Jeho *Komunistický manifest* sa stal *Piesňou piesní* proletariátu, podľa slov Stalina. Keďže však staval na iných súvislostiach a na iných dobových realitách, ktoré sa okrem toho ešte vždy menily, nemohol viesť jednoznačne k cieľu. Pripravoval len vedomie, problém organizácie nových skutočností v nových spoločenských situáciách zostával zhruba problémom. Marx písal správne: „Musíte prežiť pätnásť, dvadsať, päťdesiat rokov občianskych vojen a medzinárodných bojov nielen preto, aby ste zmenili jestvujúce pomery, ale i preto, aby ste zmenili samých seba a stali sa

spôsobilými k politickému panstvu“ (Sobr. sp. VIII, 506). Lenin k tomu zasa správne doložil: „Za diktatúry proletariátu bude treba prevychovať milióny roľníkov a drobných živnostníkov, státisíce zamestnancov, úradníkov, buržoázu inteligenciu, podriaďiť ich všetkým proletárskemu štátu a proletárskemu vedeniu“, práve tak ako bude nevyhnutné „prevychovať v dlhom boji, na podklade diktatúry proletariátu i samých proletárov, ktorí sa nezboavia svojich maloburžoázných predsudkov naraz, zázrakom“ (Sobr. sp. XXV, 248). Ale *prax* a jej metódy v týchto správnych videniach zostávaly — záhadou. Lenin preto pochopil, že ak sa má človečenstvo pohnúť s miesta smerom lepšieho vývinu a konkrétnych výsledkov, musí si vyjasniť podmienky, ktoré vedú k diktatúre proletariátu, ktoré túto stavajú a upevňujú. Leninovi sa teda stalo jasné, že ľuďom nových plánov musí byť evidentné konkrétne spojivo ako základne pre takúto prakticko-teoretickú budovu a založil stranu nového, zvláštného typu, novej štruktúry, nových pracovných metód (83). „V období predrevolučnom, v období viac-menej pokojného vývinu — píše Stalin v *Otázkach leninizmu* — keď strany II. Internacionály predstavovali v robotníckom hnutí vládnicu silu a parlamentné formy boja sa pokladali za hlavné formy, v týchto pomeroch strana nemala a nemohla mať ten dôležitý a rozhodujúci význam, ktorý si nadobudla potom, v podmienkach otvorených revolučných bojov“ (82). Keď sa však situácia zmenila a keď imperializmus dal kapitalistickej existencii celkom nové formy, bolo potrebné znova formulovať požiadavky praxe. Odtiaľ vyplýva nevyhnutnosť novej strany, strany bojovnej, revolučnej, dosť odvážnej na to, aby viedla proletárov do boja o moc, dosť skúsenej v tom, aby sa vyznala v složitých pomeroch revolučnej situácie.“ *Toulo novou stranou* sa stala *strana leninizmu* (83—84). To znamená, že smysel tejto organizácie je od základu iný, ako tomu bývalo v minulosti. Kým meštiacke strany mali byť a aj boly len umezím ako prikrašľovať veci a dané skutočnosti, Leninova strana bola výrazom nových noeticko-vedeckých poznání, nevyhnutností a stavieb. Túha po lepších možnostiach mala dávno svoje pevné miesto v dušiach širokých ľudových más. Ale keďže nepoznávala jadro veci, nenazierala na plán ako na súčiastku konkrétnej hospodársko-politickej situácie, táto túha nestratila nikdy detskú povahu. Preto narobila vo svojom podnikaní príliš mnoho biedy bez konkrétnych výsledkov. Mobilizovala a prebúdzala masy, ale nepoznala ozajstný bojový front. Stalin r. 1905 napísal: „Pravda, že niekedy v budúcnosti, po dlhom blúdení a mnohých útrapách aj živelné hnutie dôjde bez sociálnej demokracie k svojmu cieľu a dostane sa pred bránu sociálnej revolúcie — lebo *robotnícka trieda ťahne živelne k socializmu*. Ale čo dovtedy, čo robíť do tých čias?“ (Sobr. sp. I, český prekl., 104).

Lenin, poznajúc túto priepasť medzi realitou a plánom, išiel teda skúmať otázku, ako prekenuť túto priepasť. A strana sa mu stala týmto prostriedkom. Avšak aká strana? Stalin píše: „Strana nemôže byť len predným oddielom, musí byť zároveň oddielom *triedy*, časťou *triedy*. . .“ (85). „Z toho ale nevyplýva, že stranu možno považovať za samoúčel a samostačnú silu. Strana je nielen najvyššou formou triedneho sdruzenia proletárov, je však zároveň *nástrojom* v rukách proletariátu na vydobytie diktatúry, keď je už dobytá“ (90). Tu je teda jej noetické zdôvodnenie. Aký ale smysel má tento jej výsledok, t. j. diktatúra proletariátu? Stalin hovorí: „Diktatúra proletariátu je nástroj

proletárskej revolúcie, jej orgán, jej najdôležitejší oporný bod“ (39). To znamená, že aj toto je len pedagogicko-praktický spôsob, hovoriaci o tom, ako realizovať dané úlohy, dané ideále. Naozaj, málokto poukázal tak jasne na hlavné jadro marx-leninizmu, ako práve Stalin. Málokto poukázal tak výrazne, ako Stalin, že v leninizme ide o akciu, že je to náuka, kde poznanie bez akcie nie je vôbec poznaním, ale iba tlachaním, idealistickým táraním.

Toto je iba jedna, i keď podstatná stránka, tejto geniálnej knihy. Je to jej oporný bod. Čo Stalin vybudoval na tomto bode, nie je menej geniálne, to tvorí druhý podstatný složku tohto významného diela.

O marxizme je totiž známe, že je to metóda poznávania a práce, metóda v podstate *antidogmatická*. V *Olázkach leninizmu* je významné potom i to, že Stalin priam na sovietskej praxi poukázal, ako treba pochopiť tvoriacu úlohu marx-leninizmu, že jednoducho urobil z tejto knihy vzor správnej pracovnej metódy.

Zo sovietskych i svetových dejín všetci veľmi dobre vieme, ako vždy znovu zlyhávaly najlepšie poznatky v metodickom uplatňovaní. Už Aristoteles, ktorý vyšiel z veľmi správnych konkrétnych faktov, nevedel si rady s týmito faktmi v praktickom uplatnení. Zbytočne prizvukoval na začiatku priority jednotliviny a náhľadu. Keď v analýze poznávania prešiel k absolútnym kategóriám, ako jedine správnym oporám, zmizla mu realita z rúk. Podobne chcel empirizmus zbytočne stavať len na skúsenostiach a dostať sa tak k objektívnej skutočnosti. Keď mu bola skúsenosť čímsi len a len subjektívnym, subjektívnym odrazom — hovorené modernou terminológiou dnešných empiristov — nemohol uniknúť pred špiritualizmom. Novoveké novopozitivismy, novorealizmy, logické pozitivismy atď. strácajú tiež na novote v starom poňatí obsahov vedomia a končia v berkleyánskom idealizme, ako dokázal dávno Lenin, dnes Bychovský, Trachtenberg, Angličan Cornforth atď.

Ale nielen tieto staré systémy stroskotaly v metodickej neschopnosti aplikovať nové poznatky na konkrétny nový materiál. Stávalo a stáva sa to aj systémom najnovším, dokonca systémom pokrokovým. V rámci dialektického materializmu viedly sa pre podobné príčiny kruté zápasy. Všetky tie úchylkárstva (pravé ako ľavé, staré ako dnešné) majú tu svoj pôvod. Pre podobné nedostatky vznikol v politike trockizmus, v teórii bucharinizmus, v dnešných prírodných vedách morganizmus atď. Ako sme už povedali, spomínaná Stalinova kniha má preto aj ten význam, lebo je jednoducho klasickým príkladom, ako sa orientovať v konkrétno-abstraktnom svete, ukazuje nám priam lapidárne, v čom je sila, smysel ale i slabosť a zbytočnosť teoretika.

Skutočne, Stalin je najgeniálnejším praktikom súčasnej doby. Konštatovalo sa to o ňom dávno pred touto vojnou a vojna znova dokázala správnosť tohto zistenia: Stalin je muž, ktorý sa vedel a vie vyznať v každej situácii. Dôkazom toho je uvádzaná kniha. V boji o konkrétne problémy, ako i o teoretické prípravy vedel Stalin zaujať a nájsť vždy správne stanovisko a priviesť ho i k správne mu výsledku. Aký to malo význam a dosah v spoločnosti, ktorá bola v prestavbe, netreba spomínať. Lebo každému je jasné, že bez správnej analýzy, ako sme už ukázali, nie je možný nijaký rozumný krok.

Keď išlo v SSSR o problém zvýšenia poľnohospodárskej produktivity, každý chápal, že kolchoz a sovchoz je v tomto plánovaní základnou podmienkou. Lebo kolchoz umožňuje industrializáciu poľnohospodárstva, umož-

ňuje hospodárne využiť stroje a pod. Nebolo však každému jasné, ako vybudovať kolchozy. Preto sovietska prax veľmi tápala. Zo zistenia potrieb mnohí chceli prejsť hneď k priamemu výkonu. Ale Stalin v tejto súvislosti veľmi výstižne upozorňoval a upozorňuje, čo stojí v ceste nášho rozhodovania, ak má byť úspešné. V ceste našich úspechov stojí ako nepreklenuteľná priepasť nepoznávanie, že každá skutočnosť je historická kategória. To znamená, že vzniká za určitých podmienok a trvá len pomocou týchto podmienok (633 až 663). Ak týchto niet, nemôže vzniknúť organicky, ale len umele a podobne nemôže trvať. Z tohto ihneď plynie konkrétne poučenie: ak kolchoznú hnutie má mať úspech, nie je prípustné preskakovať *cez nedokončenú formu hnutia, neslobodno predbievať masy v ich vývine, hnutie nás nesmie byť nedekrelované* atď. (364). Lebo keď postupujeme podobným spôsobom, hrozí nám nebezpečenie, že zdiskreditujeme kolchozné hnutie, vedie nás to „k roztržke so stredným roľníkom, k dezorganizácii chudoby, k vyvolávaniu zmätku v našich radoch, k zoslabeniu celej našej socialistickej výstavby, k obnove kulactva“ (362). Stalin cituje z Lenina: „Len tie združenia majú cenu, ktoré si založili samostatní roľníci zo svojho slobodného rozhodnutia a ktorých výhody si sami v praxi overili“ (Sobr. sp. XXIV, 174 — *Olázky leninizmu*, 362). Tým, pravda, naznačuje už aj podstatu každej skutočnosti. Táto stojí iba ako dialektický výsledok určitých podmienok. Keď ide o kolchoz, to znamená, že je možný tam, kde existujú podmienky pre skutočnosť väčšej prosperity pred privatným, drobným podnikaním, t. j. kde sa už prešlo na strojovú výrobu, teda kde existuje priemysel, racionálne hospodárenie, kde jednoducho teória má podobu konkrétnej praxe. Lebo jednoduchý človek, ale aj učenecké rozumie najlepšie takejto konkrétosti.

Avšak bol a je daný tento predpoklad všade a za každých okolností? Nie. Preto Stalin upozorňuje, že nie je všade možná ani tá istá prax. „Umenie viesť je vážna vec — hovorí Stalin v dobe výstavby kolchozov — neslobodno zaostávať pozadu za hnutím, lebo zaostávať pozadu znamená odtrhnúť sa od masí. No neslobodno tiež predbiehať, lebo predbehnúť znamená — stratiť spojenie s masami“ (358).

Máte tu teda priam klasický príklad, ako treba stavať prax, skutočnosti ale aj ideále, čiže sa žiada poznamenať, že ak Stalin zistil veľmi správne, že hlavné v leninizme je prax, ktorá vedie k realizácii správnej spoločenskej výstavby, tak hneď aj ukázal, že táto prax musí byť vždy nesená správnou noetickou analýzou skutočnosti, o ktorú ide. Píše: „Nová prax utvára nový postoj k otázkam ekonomiky prechodného obdobia. V novom svetle teraz vystupuje otázka NEP-u, tried, tempa výstavby, spojenia robotníkov a roľníkov, politiky strany. Ak sa nechceme odtrhnúť od praxe, musíme sa teraz zaoberať prepracovaním všetkých týchto problémov s hľadiska novej situácie“ (325).

Ze sila stalinizmu a leninizmu tkvie v tejto noeticko-praktickej prenikavosti každej reality, vidno potom aj na Stalinovom postoji k teoretickým realitám. Stalin totiž nielenže vždy znovu analyzuje podmienky reality, ako sme videli na uvedenom príklade a mohli by sme vidieť na mnohých iných, ale pre neho je otázkou aj to, čo je realita. Keď v komunistickej strane začaly vznikať rôzne úchyľky, Stalin upozorňoval, že všetky tieto odklony majú svoj pôvod práve v tejto neujasnenosti a hovorí: „Medzi *možnosťou* budovania socializmu a *skutočným jeho budovaním* je veľký rozdiel. Nesmie sme zamieňať možnosť so skutočnosťou. Práve preto; aby sme túto možnosť

zmenili na skutočnosť, navrhuje Lenin ako podmienku pre definitívne víťazstvo socializmu elektrifikovať krajinu a podložiť priemysel, poľnohospodárstvo a dopravu technickou základňou moderného priemyslu“ (244). Je to však možné bez tejto prípravnej praxe?

Minulé filozofické a myšlienkové systémy zlyhávaly v tom, že si nestavali takéto otázky a preto upádali z jednej krajnosti do druhej. Keď sa im neosvedčila *čistá* teoretická idealizmus, prešli k *čistej* praxi nominalizmu, pragmatizmu a pod. Leninizmus však netrpí takéto *krajnosti* a mytologizmy. Útočí proti nim, i keď sú zamaskované marxistickou terminológiou. Vidno to jasne z tohto nasledujúceho príkladu. Keď sa v SSSR rozšírilo záškodníctvo v hospodárskej oblasti, Stalin na Všesväzovej konferencii vedúcich pracovníkov socialistického priemyslu posvietil na skutočnosť takto: „Ako sa mohlo stať, že záškodníctvo nadobudlo také široké rozmery? Kto nesie na tom vinu? My na tom nesieme vinu. Keď by sme vedenie hospodárstva boli inak organizovali, keby sme oveľa prv boli prešli k štúdiu techniky výroby, k ovládnutiu techniky, keby sme boli častejšie a rozumne zasahovali do hospodárstva — nebolo by sa záškodníkom podarilo narobiť tak veľa škody“ (385). Lebo „môžete písať, koľko chcete rezolúcií, môžete sa prisahať akokoľvek, ak však neovládnete techniku, národné hospodárstvo, financie závodu, továrne a šachty — osuhu z toho nebude, podniky nebude viesť jedna osoba“ (383).

Stalinova kniha o leninizme má preto aj ten význam, že ukazuje na leninskom prakticisme na dosah každej teórie. „Nebudem sa tu rozširovať o význame teórie“ — hovorí Stalin. „Vám je to dostatočne dobre známe. Je známe, že teória, ak je skutočne teóriou, dáva praktikom schopnosť orientovať sa, jasnú perspektívu, istotu v práci, vieru vo víťazstvo našej veci. To všetko má — a nemôže nemať — obrovský význam pre našu socialistickú výstavbu“ (325). A tým práve vždy znovu poukazoval na organičnosť akčene-poňavacieho procesu, poukázal, že omyl v živote máva a môže mať vždy dvojaký prameň. 1. alebo aktivita je slepá, t. j. bez teoretickej prípravy, 2. alebo teória je prázdna, vyumelkovaná, abstraktná a samorastlá, t. j. bez konkrétneho, skutočnosťného obsahu. V marxizme však nie je prípustné ani jedno ani druhé. Marxizmus, ako dialektická jednota akcie a poznávania, musí byť nesený vždy oboma piliermi. Každý skutok musí mať myšlienkovú náplň a každá myšlienka musí mať podobu skutku. S t a l i n o v e *Otázky leninizmu* sú významné, že sú jednoducho klasickou logikou takejto životnej dialektiky, že sú dielom akcie, vyrasteným z tejto akcie, no akcie fundovanej noeticky, filozoficky, t. j. dialekticky. Preto kto sa chce vyznať v správnych metódach životného postupu, nemôže obísť túto knihu. Nielen aby poznal základňu Stalinových úspechov, úspechov marx-leninizmu, ba ešte viac, aby pochopil predpoklady vlastnej a každej úspešnosti. Z týchto dôvodov je táto kniha, i keď má na pohľad náplň čisto politickú, knihou hlboko filozofickou. Je to kniha ľudskej, spoločensko-noetickej akcie, jej prípravy a vedenia a musí byť knihou jednoducho každého mysliteľa. Ak ju, povedzme, *mudrci* na Západe jednako zamietajú, nerobia tak z vecných, ale len z citových dôvodov. Avšak z týchto samých príčin ju raz vezmú do rúk a bude to zasa len cit, ale nepríjemný, zožierajúci cit ako výkrik životného zúfalstva, ktorý im nedá raz spať a ktorý ich v živelnom hľadaní východiska privedie k správne noetickému prameňu. Keďže potom noetické pramene Stalinovej knihy a realita tvoria jednotu, stretnú sa títo *mudrci* na prame-

ňoch reality s týmto veľkým noeticko-praktickým autorom a pochopia jeho slová, že poznávať a byť aktívnym vedie človeka vždy k tomu, aby si zastal na túto konkrétnu, reálnu zem.

(1949)

Michal Topoľský

G. V. PLECHANOV, K OTÁZKE ÚLOHY OSOBNOSTI V DEJINÁCH

Preložil univ. prof. Dr. M. Bakoš.

Fr. Urbánek a spol., Trnava 1947.

Plechanovova štúdia o úlohe osobnosti v dejinách je jedným z najpozoruhodnejších príspevkov k problému determinizmu a indeterminizmu v dejinách. Autor v štúdiu rozoberá tento problém prenikavo a všestranne a na základe historických faktov dokazuje, že osobnosť nie je svrchovanou nositeľkou dejín, ale že dejiny prebiehajú podľa osobitnej, dialektickej zákonitosti. Činnosť osobnosti je takto vedomým a slobodným výrazom nevyhnutného a nevedomého dejinného vývinu.

Autor na začiatku svojej štúdie poukazuje na spor medzi známym anglickým učencom Pristleyom a Priceom v otázke determinizmu a indeterminizmu. Plechanov prikláňa sa k názoru Pristleya a tvrdí, že nedostatok slobody sa rovná jej úplnej neschopnosti k nečinnosti a že tento nedostatok slobody sa odráža v jej vedomí ako nemožnosť počínať si inakšie, než si počína. Autor tu objasňuje aj pojem slobody a tvrdí celkom správne, že pojem slobody a nevyhnutnosti nemožno postaviť proti sebe a to preto, že sloboda je vlastne sama nevyhnutnosť, ktorá prešla do vedomia — je uvedeným a slobodným výrazom nevyhnutnosti. Autor ďalej poukazuje na to, že sloboda je oslobodením od istého stiesnenia, a preto nie je správna ani mienka, že vedomie nevyhnutnosti je na úkor iniciatívy osobnosti, naopak, vedomie bezpodmienečnosti a nevyhnutnosti daného javu môže iba zosilniť energiu človeka, ktorý s ním sympatizuje a ktorý sa pokladá za jednu zo síl, ktoré vyvolávajú tento jav. Autor ďalej pojednáva o starších náhľadoch o úlohe osobnosti v dejinách a poukazuje na to, že moderné názory o úlohe osobnosti v dejinách vznikli na základe skúmania spoločenských zriadení a hospodárskych podmienok. Tento nový smer vznikol už v dvadsiatych rokoch XIX. storočia. Guizot, Mignet, Augustin Thierry, neskoršie Toqueville a iní boli jeho znamenitými a dôslednými predstaviteľmi. Monodove a Lamprechtove náhľady sú iba mŕkavou kópiou starého, ale skvelého originálu. Autor potom pristupuje k problému slobodného zasahovania ľudskej vôle do dejinného procesu. Uvádza niekoľko markantných príkladov, ako prípad pani Pompadour, ktorá veľmi vplývala na štátnické rozhodovania Ľudovíta XV. za sedemročnej vojny. Podľa Plechanova ženská márnomyseľnosť vystupuje tu v úlohe vplyvného faktora hospodárskeho vývinu. Ako najmarkantnejší príklad pre náhodné zasahovanie uvádza smrť cárovnej Alžbety, ktorá mala veľký vplyv na vývin